

NÖVÉNYTANI SZAKÜLÉSEK

Összeállította: LÖKÖS LÁSZLÓ

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG BOTANIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK ÜLÉSEI

(2004. április–2004. december)

1398. szakülés, 2004. április 19.

1. HÖHN M., CSEKE K., BISZTRAY GY. D., G. G. VENDRAMIN: *Tények és remények: Amit a cirbolyafenyő (Pinus cembra L.) posztglaciális történetéről jelenleg tudunk*. Hozzászolt: PENKSZA K.
2. VERSECZKI N., WICHMANN B., GALLI ZS., PENKSZA K., KISS E., KRIZSÁN V., HESZKY L.: *Morfotaxonomiai és molekuláris vizsgálatok a Festuca pseudovaginata Penksza alakkör taxonjain*. Hozzászolt: BALOGH L., HÖHN M., MOLNÁR E.
3. PENKSZA K.: *A Festuca callieri Margf., a magyar pázsitfű flóra újabb tagja a Dél-Tiszántúlról*. Hozzászolt: BÖHM É. I., DANCZA I., HÖHN M.
4. BÖHM É. I.: *Vizes élőhely fokozatos pusztulása: a pilisvörösvári Tó-dűlő*. Hozzászolt: BALOGH L., DANCZA I., PENKSZA K.
5. GRACZA P., GERZSON L., JUHÁSZ L.: *Az ősharaszok szárának szállítószöveti szerkezete, I.*

Jelen ismereteink szerint az egyszerű nyalábos szállítószöveti szerkezet a növénysszervezettani irodalomban nagyjából a gyökerek elsődleges szöveti szerkezetére jellemző sajátosság. Ezért említettem így, mert van egy pár szövettani ábra, amelyen néhány szárban az egyszerű szállítószövetre utaló részletek megvannak, de nem értékelik mélyre ható elemzéssel. Így például a korpafüvek szállítószövetét röviden lemezes szállítónyalábnak jellemzik, amelyet falemezek és hánclslemezek egymás mellett építenek néhány sejtsoros vékony falú, kis méretű sejtekből álló, parenchyma szövettel választódva el egymástól (SÁRKÁNY és SZALAI 1964). Más könyvek meg ezt sem teszik.

Vagy vehetnénk a *Psilotum triquetrum* ősharaszt szárát, amelyben kör formájában alakul meg a farész, és kifele irányulóan ki-kiszögellések vannak. Az egész felépítés úgy helyezkedik el, mint egyszerű fanyalábok sugár irányban való elhelyezkedése, de minden következtetés levonása nélkül (VERNER 1905). Még a korpafüvek szárának szerkezetét ábrában is magyarázó szövegben változatlanul tovább hozzák a tankönyvek, a *Psilotum* ábrája általában nem szerepel ezekben, pedig nagyon gondos és a szerkezetnek megfelelő szakszerű ábra.

A jobb megértés kedvéért jellemezzük az egyszerű nyalábok szerkezetét, azon belül a fanyaláb felépítését, amely szembevetően differenciáltabb. Természetesen előbb a gyökér egyszerű fanyalábjait mutatjuk be, bár ez sok növénytanos előtt többé-kevésbé ismert, de felelevenítésképpen részletezzük.

A rhizodermis, elsődleges kéreg után az U alakú endodermisen és az egyrétegű pericambiumon belül az egyszerű hánclsnyalábok és fanyalábok sugár irányban alakulnak ki kör mentén rendeződve. A fanyalábok külső oldalán a differenciálódás első szakaszában kis lumenű, vastag falú protoxylem elemek jelennek meg, és befelé haladva, centripetálisan, valamivel későbbi időpontban a tágabb üregű metaxylem elemek jönnek létre, és helyezkednek el. Ez szövetfejlődésileg is jól nyomon követhető, és kifejtett állapotban egyaránt felismerhető. Ez a szerkezeti sajátosság az irányadó a következő anyagok jellemzésekor.

Induljunk ki a kapcsos korpafű (*Lycopodium clavatum*) szállítószövetének jellemzéséből. A Növénysszervezettani praktikum (SÁRKÁNY és SZALAI 1964) 238–239. oldalán az található, hogy e faj heverő szárában „a falemezek külső oldalán szűk üregű, spirális vastagodású faprimanensek, a belsejében (mármint a falemez belsejében) lépcsős vastagodású tracheidákat találunk”. Nem említi e leírás, hogy ezek a tracheidák nagyobb lumenűek, mint az előbbi protoxylem elemek, de az ábrák ezt nagyon jól demonstrálják. De menjünk tovább, itt a 238. oldalon „a kapcsos korpafű falemezek a szár középső részén összeérnek. A hánclslemezek is szintén centripetálisan fejlődtek, tehát a hánclsprimanensek a faprimanensekhez hasonlóan kívül helyezkednek el”.

Nézzük meg a mi vizsgálatainkat. További korpafű ábrákat tanulmányoztunk és szárat metszettünk. Azt tapasztaltuk, hogy bár a lemezes szállítónyaláb középső részén falemezek és hánclslemezek váltogatják egymást, a lemezes szállítónyaláb két szélén a falemezek nem érnek össze középen, hanem külön kis szigetként

Etnobotanikai és etnomedicinális kutatómunkánkat 2004 júliusában végeztük Gyimesközéplek térségében: Hidegségpatakon, Bükkhavaspatakon, Barackospatakon, valamint Jávárdipatakon. Elsődleges célunk a vadon termő, ember- és állatorvoslásban felhasznált növények ismeretéhez kapcsolódó adatok lejegyzése volt, de rögzítettük a táplálkozásban, és a háziiparban felhasznált vadon termő növényekhez kötődő ismereteket – népi elnevezéseket, azok eredetét, valamint a felhasználási módokat –, továbbá a mérgező növények, valamint a temetőkeretek növényeinek ismeretét.

Kéthetes gyűjtésünk során százhetven növényfajról gyűjtöttünk adatokat; száznyolcvankettő népi növénynevet jegyeztünk le. Általában azon fajoknak vannak népi elnevezéseik, amelyekhez valamiféle ismeret kapcsolódik; tehát vagy az ember számára hasznos növény – melyet a gyógyításban, a háziiparban vagy a táplálkozásban használnak fel –, vagy pedig mérgező növény. Ritkán van népi nevük azon fajoknak amelyekkel az ember nem kerül kapcsolatba az előbb leírt módokon. Egy fajnak sok esetben több népi neve is van, de gyakran előfordul az is, hogy több fajnak azonos az elnevezése. Utóbbi esetre jellemző példa a „szentjánosvirág,” mellyel a *Geranium pratense* és a *Trollius europaeus* fajokat illetik. „Epefűnek” hívnak több tárnicsfajt is, pl. *Gentiana cruciata*, *G. asclepiadea* és *G. pneumonanthe*, de a tárnicsokra általában több megnevezésük is van: „májburján”, „epefű”, „gyertyánfagyűker”, „gyertyafű”.

A táplálkozásban legjellemzőbben használt növények: a *Bunias orientalis*, népi nevén „borsoslenkő”; *Sinapis arvensis*, „rabcson”; valamint a *Taraxacum officinale*, „cikóriavirág”, melyeknek tavaszi zsenge leveléből levest készítenek. A *Tussilago farfara*, „podbánlapi” leveleit pedig darált hússal és rizzsel megtöltve ún. „galuskát” főznek.

Mintegy húsz növényfajt jegyeztünk le, amelyeket jellemzően az állatorvoslásban használnak, de az adatközlők az általuk ismert növényekre a legtöbb esetben azt mondják: „úgy jó embernek, mint állatnak es”, azaz a legtöbb növényt az ember-, és állatorvoslásban egyaránt használják. A népi orvoslásban általánosan jellemző analógiás gondolkodás a gyimesi népi orvoslásban és növényhasználatban is érvényesül: sárga virágú növényeket használnak sárgaság, májbetegség gyógyítására, míg fehér virágúakat fehérfolyásra (színanalógia). A növényfajok népi nevei gyakran tükrözik felhasználási módjukat, mint például a „bergőburján” esetében (több kosborfélélt is így neveznek, pl. *Gymnadenia odoratissima*) amelyeket nemi izgatószerként ismernek. A „bergőburján” felhasználásában igen érdekes, hogy a növény földalatti részének alakja alapján külön javasolják férfiaknak és nőknek: „Amelyiknek két golyója és egy olyan hosszukója van az férfinak való, amelyiknek két táblája van az nőnek való ...”

Mivel ezen adatok csak a kora nyári aspektus növényzetéhez kapcsolódnak, munkánk korántsem tekinthető befejezettnek, inkább tájékoztató felmérésnek. Tervezzük a vizsgált települések népi növényismeretének és komplex népi orvoslásának felmérését őszi és tavaszi időszakban is.

1405. szakülése, 2004. november 29.

1. SZABÓ I.: *Hazánk kultúrnövényei – a növényhatározóink tükrében*. Hozzászolt: PENKSZA K.

A magyarországi termesztett növények, a honosított, továbbá az őshonos vadon élő és kultúrváltozatokkal bíró fajok mennyisége számomra meglepően magas. Elhatároztam, hogy botanikai szempontból feldolgozva elsősorban a növényhatározók, flóraművek, régi füvészkönyvek és herbáriumok adatait gyűjtöm össze, egy-két meghatározó gazdasági növénytani tan- és kézikönyvvel együtt. A Magyarország kultúrflórája sorozat még nem teljes, és a megjelent kötetek jelen áttekintésünk számára egyelőre túlzottan részletesek.

Jelenleg alapvető kultúrnövény taxonómiai kérdésekről és két növényhatározó (JÁVORKA és SOÓ 1951) és egy tankönyv (TERPÓ 1987) feldolgozásáról számolok be.

Ebben a három műben összesen 1251 termesztett honosított és őshonos, kultúrváltozattal bíró növényfaj fordul elő. Megállapítható, hogy a fajkészlet fél évszázad alatt sokat változott, és módosult a kultúrtaxonómiai besorolás is.

A változékonyság alapján három csoport van: monomorf, polimorf és politipikus kultúrfajok. A gazdasági növények rangfokozatainak használatát a Botanikai és a Kultúrnövény Kódex együttesen szabályozza (1980). A fajták a természetes fajok fajon belüli egységeivel nem azonos értékűek, de azok bármelyikéből előállíthatók. A kollektív-kultúrfaj fajtarendszere mesterséges, csaknem valamennyi fajon belüli kultúrtaxon-kategória fellelhető benne aszerint, hogy vadon termő alapfajokból álló gyűjtőfaj-e, vagy éppen multihibrid kultúrfaj.

A kultúrnövények taxonómiai megítélésére, a prioritás elvére nagy gondot kell fordítani. Ilyen nagy fajsámra és összetett problémakörre tekintettel az új növényhatározó kultúrnövény anyagát külön felelős bevonásával indokolt megszerkeszténi.

2. LÁSZLÓ-BENCSIK Á.: *Ezredévi magbank – célok és realitások*.

3. ILLYÉS Z.: A velencei-tavi úszólápok botanikai felmérésének eredményei. Hozzászolt: MÁNYOKI G.

A Velencei-tó nyugati medencéjének egybefüggő nádasainak nagy része úszóláp. 2004-ben az úszólápi és a szomszédos parti nádasok botanikai feltárása során elkészítettem a tó vegetációtérképét, valamint a terület flóralistáját. A védett és ritka növényfajok GPS-szel történő adatgyűjtése lehetőséget ad ezen fajok jövőbeni monitorozására.

A területre vonatkozó szakirodalomban szereplő edényes növényfajokon túl 29 Velencei-tóra új növényfajt találtam, és az úszólápról kimutattam 13 növényfajt, melyeket a szakirodalom korábban csak a Velencei-tó parti élőhelyeiről említ. Az új növényfajok közül 4 védett: *Carex paniculata*, *Dryopteris dilatata*, *Epipactis palustris*, *Sonchus palustris*. A tóparti élőhelyeinek gyakori gyomnövényei közül az *Ambrosia artemisiifolia* és az *Eleagnus angustifolia* is megjelent úszólápi élőhelyeken. Új fásszárú fajok az úszólápoknak a *Cornus sanguinea*, *Frangula alnus* és a *Sorbus aucuparia*.

A szakirodalomban úszólápról közölt növényfajok közül 22 fajt nem találtam meg több mint 30 alkalommal tett terepbejárásaim során. Az *Orchis laxiflora* ssp. *palustris*, melynek korábban is csak egy ismert úszólápi előfordulása volt, korábbi élőhelyével együtt tűnt el, de a parton és a közeli Dinnyési-fertő területén nagy számban fordul elő. Három körtikefaj (*Pyrola media*, *P. minor*, *P. rotundifolia*) a BALOGH MÁRTON által leírt „*Pyrola*-s rekettyés” társulással, valamint a Velencei-tavon a szukcessziós sorban az úszólápi füzeseket felváltó „fehérváras láperdő” társulással együtt tűnt el. A *Urtica kioviensis* ugyancsak nem került elő korábban leírt élőhelyeiről.

További védett fajok a területen a tőzegmohák mintegy 15 db előfordulással (eddig azonosított fajok: *Sphagnum angustifolium*, *S. fallax*, *S. fimbriatum*, *S. palustre*, *S. squarrosum*), a *Dryopteris carthusiana* a zártabb úszólápi füzesekben, a *Carex appropinquata* nagyrészt úszóláp szegélyekben, a *Cirsium brachycephalum* a szikesedő úszóláp szegélyekben és a parti nádasokban, valamint a tó talán legnagyobb értéke, a *Liparis loeselii*. A három nádtáblából is kimutatott, mintegy 2000 töves *L. loeselii* állomány a hazai legnagyobb populációja ennek a fokozottan védett orchideának.

A Velencei-tó 1980-as évek végétől az 1990-es évek közepéig tartó vízszintcsökkenésének és eutrofizációs hullámának következtében számos élőhely sérült vagy szűnt meg, melyet a gyomok előretörése és egyes lápi fajok eltűnése is jelez. Az úszólápok központi területein viszont értékes élőhelyek maradtak fenn, melyek értékes lápi flórájukkal regenerációs központjai lehetnek a környező élőhelyeknek.

4. JUHÁSZ T., BÁN Á., VOJTKÓ A.: Vegetációtérképezés és vegetációértékelés a Tardonai-dombság északi részén. Hozzászolt: CSIKY J., SOMLYAY L., SZABÓ I.

5. VOJTKÓ A.: A 2004-es terepi év új florisztikai adatai az Északi-középhegység területéről. Hozzászolt: BAUER N., BUGÁR-MÉSZÁROS K., PENKSZA K., SZABÓ I., TÖRÖK P.

6. MÁNYOKI G.: Faállomány-szerkezeti és erdődinamikai vizsgálatok a Ropolyi Erdőrezervátum területén. Hozzászolt: MÁZSA K., TÖRÖK P.

7. ARANY I., MATUS G., TÖRÖK P.: Nagyvadkizárás hatása két déli-bükki erdőtársulásban: produktivitás és a reprodukív siker. Hozzászolt: PENKSZA K., VOJTKÓ A.

A Délkeleti-Bükkben igen erős a nagyvad általi zavarás. A nagyvad hatásának hosszú távú vizsgálatára indult az ún. vadkár program (1991, LESS NÁNDOR és VOJTKÓ ANDRÁS kezdeményezésére). Ennek keretén belül, fajgazdag endemikus dolomit tölgyesben (*Cirsio pannonicum-Quercetum pubescenti-petraeae* Less) és dolomit bükkösben (*Epipactis atrorubentis-Fagetum* Less) végzett nagyvadkizárásos vizsgálat eredményeit mutatjuk be ökológiai és természetvédelmi szempontból.

2004 nyarán mindkét társulásban, 20 m × 20 m-es állandó kvadrátpárban (12 éve bekerített és a nagyvad számára szabadon hozzáférhető) meghatároztuk a fajokat és a fajonkénti virágzó hajtásszámot. Kvadrátonként kijelölt 12 db 1 m × 1 m-es kiskvadrátban felvettük a teljes fajlistát, és további 12 db 25 cm × 25 cm-es kiskvadrát teljes földfelszíni fitomasszáját gyűjtöttük, majd szárítás után holt, dudvanemű (*Dicotyledonopsida*, *Orchidaceae* és *Liliaceae*) és fűnemű (*Poaceae* és *Cyperaceae*) frakciókra bontottuk. Arra kerestük a választ, hogy miben különbözik a társulások bekerített és legelt kvadrátjainak fajösszetétele, produktivitása és reprodukív sikere, illetve milyen következményekkel jár a legelés természetvédelmi szempontból.

A dolomit tölgyes esetében a bolygatott, másodlagos és mesterséges termőhelyek fajai (BORHIDI 1993) nagyobb gyakorisággal voltak jelen a legelt kvadrátban ($P = 0,057$). A dolomit bükkös esetében a természetes termőhelyek fajai szignifikánsan nagyobb gyakorisággal voltak jelen a bekerített kvadrátban ($P < 0,001$). Mindkét társulásban, a bekerített kvadrátban jelentősen megnőtt a lágyszárú szint élő fitomassza tömege (tölgyes: $P = 0,006$; bükkös: $P < 0,001$), a legjelentősebb eltérést a dudvaneműek mutatták (tölgyes: $P = 0,002$; bükkös: $P < 0,001$). A dolomit tölgyesben a bekerítést követően a holt fitomassza tömege is szignifikánsan nőtt